

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

PARTICULAR QUALITIES OF THE FORMATION OF UKRAINIAN AGRICULTURAL ENTERPRISE'S INVESTMENT POTENTIAL

УДК 330.322:338.432(477)

Черкасова Т.І.

к.е.н., професор кафедри економіки підприємств Одеський національний політехнічний університет

Каражова Н.Д.

студент Одеський національний політехнічний університет

У статті розглянуто результати аналізу інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору України за 2011–2016 роки, визначені чинники впливу. Досліджена роль та напрями іноземних інвестицій. Визначені напрями узгодженого формування інвестиційної та інноваційної складових економічного потенціалу підприємства.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, потенціал, аграрні підприємства, техніко-технологічна база, інноваційні технології, фінансування

В статье рассмотрены результаты анализа инвестиционной деятельности предприятий аграрного сектора Украины за 2011–2016 годы, определены факторы, влияющие на нее. Исследована роль иностранных инвестиций и направления вложенных средств. Определены направления согласо-

ваного формування інвестиційної та інноваційної складових економічного потенціалу підприємства.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, потенциал, аграрные предприятия, технико-технологическая база, инновационные технологии, финансирование.

The article discusses the analysis of investment activity of the Ukrainian agrarian enterprises in 2011–2016. Factors of influence, role and direction of foreign investments were determined in the article. Directions of balanced companies' economic potential forming was defined and specified in the context of its investment and innovative components.

Key words: investment activity, potential, agricultural enterprises, technical and technological base, innovative technology, financing

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс (АПК) України сьогодні, незважаючи на кризу та скрутне соціально-економічне становище країни, демонструє значне зростання. За даними Державної служби статистики у 2016 році частка АПК у ВВП країни сягнула 12%, а індекс сільськогосподарської продукції порівняно з 2015р. становив 106,1% (у тому числі сільськогосподарські підприємства – 109,8%), зростання продукції рослинництва склало 109,7%, а тваринництва – 97,4% [1]. У 2016р. українські підприємства поставили тільки в країни-члени Євросоюзу продукції АПК на загальну суму 4, 12 млрд дол., що більше поставок 2015 р. на 68,2 млн дол.

Підкреслюючи значний крок у розвитку українських аграрних компаній, слід відзначити, що не вирішене основне завдання – забезпечення умов їх подальшого розвитку. Формування потенціалу економічного розвитку аграрних підприємств потребує урахування специфіки та високого рівня ризиків агровиробництва, пов'язаних з недостатнім розвитком виробничої та ринкової інфраструктури, значним рівнем зносу основних засобів підприємств (38,6%), зростання цін на засоби виробництва і обігові кошти, диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію та низьким рівнем інвестиційної привабливості окремих підприємств.

Проблема формування інвестиційної складової економічного потенціалу агропідприємства залишається надзвичайно важливою, а її рішення може стати одним з головних чинників забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору країни, інвестиції в основний капітал дозволять забезпечити системне оновлення і розвиток мате-

ріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Раціональне відтворення основних засобів необхідно пов'язати з впровадженням низки інноваційних рішень щодо модернізації виробничої бази підприємства, впровадження нових технологій, інфраструктурних та організаційно-управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку інноваційно-інвестиційного процесу в сучасних умовах функціонування аграрного сектору економіки присвячені роботи багатьох учених, зокрема: В. Алексейчука, О. Ванюшкіна, М. Герасимчука, М. Дем'яненко, В. Іванишина, М. Кісіля, І Конєвої, А. Музиченка, Г. Підлісецького, П. Саблука, О. Юрченко та інших. У їх працях висвітлені окремі сторони цієї багатопланої проблеми, у тому числі розглянуті питання особливостей інвестування у підприємства АПК, підкреслена необхідність комплексного підходу до рішення інвестиційних питань, досліджені питання значення іноземних інвестицій для формування інвестиційного потенціалу підприємств. Однак, питання, пов'язані з обґрунтованим вибором напрямів інвестування, зв'язок їх з інноваційними технологіями та визначення джерел фінансування залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення особливостей формування інвестиційної складової економічного потенціалу аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлення і розвиток економічного потенціалу агропромислового сектора є одним з ключових напрямів сучасної економічної політики держави. У 2016 році експорт продукції АПК перевищив

10 млрд дол., що відповідає третині всієї експортної виручки. Обсяг сільгоспвиробництва, за даними Державної служби статистики, за цей період виріс на 2,9%. Україна знову оновила рекорд врожаю зернових, зібравши 64,2 млн тон, що вище показника 2015 року на 4 млн тон. Середня врожайність склала 44,8 ц/га проти 41,1 ц/га в 2015 році [2]. Підтримання цієї позитивної динаміки неможливо за умов відсутності належних інвестицій у окремі підприємства комплексу.

Основними видами інвестицій в АПК є:

- капітальні вкладення, які здійснюються у вигляді вкладення фінансових і матеріально-технічних ресурсів у відтворення основних фондів, родючості ґрунтів, водних ресурсів шляхом нового будівництва, розширення, технічного переозброєння і підтримки діючого виробництва;

- вкладення коштів у створення матеріально-технічних запасів;

- фінансові кошти у формі акцій, облігацій та інших цінних паперів, а також витрати на банківські депозити, фінансові активи.

В умовах недостатнього розвитку фондового ринку останній вид інвестицій не має вирішального значення, а його інструменти недостатньо поширені. Умовою ефективного не тільки розвитку, а й функціонування підприємства стають капітальні інвестиції. Аналіз обсягів і структури капітальних інвестицій у сільське господарство України в 2011–2016 р.р. свідчить про їх стале зростання (дані табл. 1 надані відповідно [3, с.37; 4]).

Зростання у останні роки інвестиційної привабливості сільського господарства підтверджується тим, що, якщо темп зростання капітальних інвестицій відповідно до попереднього року складав у 2012 році – 111,2%, то у 2015 році вже 148,4%, а у 2016 році – 151,4%. Питома вага інвестицій у сільське господарство в загальному обсязі інвестицій зросла від 7,1% у 2011 році до 13,6% у 2016 році. Важливим є те, що рівень загального інвестування у сільське господарство вже наближається до прогнозних даних на 2020 рік, які складають 45 млрд грн, але фактична та прогнозна

структура джерел фінансування розрізняються. За даними [5, с. 178], у 2020 р. близько 2/3 інвестицій будуть здійснюватися за рахунок власних коштів агропідприємств. Однак, за період 2011–2015 р.р. ця частка знизилася з 72,4% до 68,5%, але знову почала зростати у 2016 році.

Такий стан можна пояснити, як результат урахування інвесторами наступних різноспрямованих чинників:

- потужний економічний та експортний потенціал аграрного сектору економіки країни (за результатами 2015–2016 маркетингового року Україна увійшла до першої десятки країн, які є найбільш крупними експортерами зерна у світі, а за станом на 26 квітня 2017 р. з початку 2016–2017 маркетингового року експортувала 36,4 мільйона тон зернових, що на 3,3 мільйона тон більше, ніж за аналогічний період минулого року);

- традиційно високий рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції (так у 2016 році для продукції рослинництва він склав 44,3% проти 50,3% у 2015 році, а тваринництва – відповідно 7,7% у 2016 р. проти 22,1% у 2015 р.);

- кризовий стан економіки країни на тлі значних соціально-економічних ризиків останніх років.

Як результат, повільний, але постійний рух, пов'язаний зі зростанням частки позикових коштів у інвестиціях.

За оцінками окремих експертів АПК України додатково потребує інвестицій у розмірі 70 млрд дол. [6]. Оцінюючи проблеми інвестиційної сфери, різні автори найчастіше роблять акцент на аналізі прямих зовнішніх інвестицій. На початок 2016 року прями іноземні інвестиції у сільське господарство склали 500,6 млн дол. (1,2% до обсягу прямих іноземних інвестицій у економіку України) [9, с. 50], але до рівня 2015 року це становить тільки 81,1%.

Слід відзначити, що прями іноземні інвестиції, як правило, не пов'язані суто з сільськогосподарським виробництвом, а націлені на:

- а) розвиток інфраструктури ринку. Найбільш актуальними є питання пов'язані з реалізацією продукції АПК, а також ті, що направлені на удо-

Таблиця 1

Обсяги і структура капітальних інвестицій у сільське господарство України за джерелами фінансування 2011–2016 р.р.

Джерела фінансування	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Капітальні інвестиції в сільське господарство, всього	17,0	100	18,9	100	18,6	100	18,8	100	29,3	100	44,2	100
у тому числі за рахунок:												
– власних коштів сільськогосподарських товаровиробників	12,3	72,4	13,5	71,4	13,2	70,8	13,1	69,5	19,1	68,5	-	69,4*
– позикові кошти	4,7	27,6	5,4	28,6	5,4	29,2	5,7	30,5	8,8	31,5	-	30,6*

* попередні дані

сконалення заготівлі і зберігання зерна та інших продуктів аграрних підприємств (зараз в Україні щорічно переробляється 15–17 млн т. зернових, і до 2020 р. цей показник реально збільшити до 20–22 млн т.);

б) техніко-технологічне переоснащення та модернізацію підприємств, які переробляють сільськогосподарську продукцію;

в) надання виробничих послуг окремим аграрним підприємствам.

Сьогодні до чинників, які заважають припливу інвестицій у АПК країни, можна віднести:

– стихійність у процесах оренди і купівлі-продажу землі. Ризики, пов'язані з відсутністю контролю за раціональністю процесу виробництва та використанням інтенсивних технологій у рослинництві, що може привести до деградації сільськогосподарських угідь;

– недостатній рівень розвитку ринку сільськогосподарської продукції. Як додатковий чинник ризику слід розглядати можливість адміністративного регулювання цін на продукцію аграрного сектору та обмеження її експорту;

– зміна системи оподаткування в АПК, ефект якої проявився саме у 2016 році. Як результат цієї зміни, розмір державної підтримки окремих секторів сільськогосподарського виробництва ураховує їх економічну стійкість: підприємства у галузі тваринництва акумулювали на своїх рахунках 80% ПДВ, а підприємства у галузі рослинництва – тільки 15%.

Але наявність місткого ринку сільськогосподарських продукції, невисока ціна трудових ресурсів, вигідне географічне положення, сприятливі кліматичні умови – все це позитивно впливає на інвестиційний клімат агропромислового комплексу. Так активний портфель ЄБРР у цьому сегменті зараз включає 226 проектів на загальну суму 3,4 млрд євро. Інвестиції ЄБРР в агропромисловий сектор України за останні 10 років склали більше 1,7 млрд євро, у 2015 р. – 251 млн євро. У 2016 році ЄБРР планував вкласти в український АПК ще 255 млн євро [7].

Однак, основним напрямом зовнішнього інвестування в АПК є формування земельної площі аграрних підприємств. Найбільшим іноземним інвестором є американський New Century Holding (NCH), який займає друге місце в Україні по об'єму земельної площі (430 тис. га), включає 6 агрохолдингів («Біо агро», «Промінь агро», «Лат Агро», «Золотий Світанок», «Чарівний Світанок», «Краєвид Інвест»), які, переважно, спеціалізуються на вирощуванні пшениці, кукурудзи, соняшнику, ріпаку та сої. Основна кількість підприємств з іноземними інвестиціями мають земельні площі від 10 тис. га до 100 тис. га, на яких вирощують зернові і бобові культури.

Принципово важливим як для сільського господарства України, так й окремого аграрного під-

приємства є підвищення конкурентоспроможності і на цій основі збільшення об'ємів інвестицій. Однак, за відсутністю потужного комплексу заходів щодо формування інноваційно-інвестиційної складової економічного потенціалу аграрного підприємства всі перераховані переваги зможуть тільки підтримати його діяльність на рівні виживання, а не реалізації стратегії розвитку.

Розглядаючи питання інвестиційного потенціалу аграрного комплексу, слід відзначити, що важливим є не тільки об'єм інвестицій, а на сам перед, вибір напрямів інвестування.

Інвестиції в основний капітал повинні забезпечити системне оновлення техніко-технологічної бази підприємств, її розвиток. Сьогодні для аграрних підприємств характерним є значний рівень зносу основних засобів та відсутність фінансування їх відтворення. Значення амортизаційних відрахувань, як складової власних коштів підприємства та джерела фінансування капітальних інвестицій, обмежено вартістю основних засобів. В умовах економічної нестабільності та очікування інфляційних коливань, практичної відсутності довгострокових кредитів, технічне переоснащення підприємств АПК потребує більш широкого застосування такого інструменту як лізинг. Саме для лізингу характерною є гнучкість, яка дозволяє ураховувати конкретні умови ведення бізнесу та сформувати необхідну технічну базу.

Відповідно Господарському кодексу України визначають два види лізингу: фінансовий та оперативний. По способу фінансування прийнято розрізняти прямий лізинг, лізинг за рахунок притягнених засобів та пайовий лізинг. Остання форма лізингового фінансування, на наш погляд, має особливе значення. У світовій практиці її достатньо широко використовують з метою зниження рівня ризику фінансування інвестиційних програм.

Аналізуючи проблеми підприємств АПК, слід відзначити недостатній рівень їх інноваційної активності. Досвід країн, які мають розвинений аграрний сектор економіки, свідчить, що конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції забезпечується за рахунок впровадження досягнень науки та техніки. Сукупні витрати на наукові дослідження, пов'язані з розвитком аграрного виробництва та забезпеченням його конкурентоспроможності, становлять у США близько 4 млрд дол. щорічно. За приблизними оцінками НААН України сьогодні тільки 15% підприємств галузі займаються інноваційною діяльністю.

Аналіз спрямованості інвестицій на формування інноваційного потенціалу АПК затруднений у зв'язку з відсутністю офіційної інформації: у статистичному щорічнику «Наукова та інноваційна діяльність України» надається інформація тільки по промисловості. Таким чином, неможливо оцінити рівень інноваційної активності підприємств,

напрями та джерела фінансування інноваційної діяльності та визначити її вплив на продуктивність сільськогосподарського виробництва. В умовах, коли саме інновації стають основою забезпечення конкурентоспроможності як окремого підприємства, так й галузі, це, безумовно, є недоліком системи управління АПК.

Реалізація завдання формування потенціалу інноваційного розвитку АПК потребує узгодження науково-технічної політики та задач формування та використання інвестиційного потенціалу кожного інноваційно активного підприємства. За даними НААН України 593 агроформування у 2014 році впроваджували інновації на суму 12238,8 тис. грн [8, с. 95], що недостатньо.

Впровадження нових продуктів та технологій, які забезпечать більш ефективне використання трудового потенціалу, зростання продуктивності праці й підвищення ефективності бізнесу стимулюються і ЄБРР, який надає гранти за програмою FINTECC. Інвестиції підприємству, як правило, видають на суму від 1 до 10 млн євро, на строк 3–10 років. Якщо планують інвестиції у капітал фірми, то частка фірми коливається від 20 до 35% капіталу, тобто ЄБРР виступає як міноритарний інвестор.

Вагомим недоліком інноваційної діяльності в цій сфері є низький рівень отримання інформації щодо результатів наукових досліджень, можливостей та умов їх впровадження. Відсутність IT-підтримки утрудняє своєчасне отримання інформації від університетів, лабораторій, галузевих НДІ, що негативно впливає на результати етапу комерціалізації нововведень. Характерним є те, що більш, ніж 50% інноваційно активних підприємств аграрного сектору, впроваджують природоохоронні інновації. Але спонукали їх на це ні економічні преференції, а необхідність відповідати екологічним нормам.

До інноваційних технологій, цілеспрямоване фінансування яких забезпечить їх швидке впровадження та значний вплив на ефективність діяльності аграрних підприємств, слід віднести:

а) у *рослинництві*: новий насіннєвий матеріал (нові сорти, гібриди тощо), No-till (система «прямої сівби»), Mini-till, точне, органічне землеробство; GPS-моніторинг сільськогосподарської техніки; крапельне зрошення; чизельна обробка ґрунту; використання біопестицидів, біодобрив; механізоване збирання огірків, томатів, моркви, картоплі; використання обприскувача фенного типу при внесенні засобів захисту рослин;

б) у *тваринництві*: нові породи тварин, заручбіжні прогресивні технології виробництва молока та відгодівлі худоби, а також вітчизняні прогресивні системи забою та вирощування птиці, новітні машини та обладнання, вдосконалення допоміжних видів діяльності [8, с. 101];

в) у *інфраструктурі*: впровадження технологій, які забезпечують використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії; розробка та впровадження котлів на альтернативному паливі та біогазових установок; використання на практиці концепції Smart Grid (концепція «інтелектуальних» електричних мереж); використання технології холодного ресайклінгу (cold deep in-place recycling) під час відновлення і модернізації автомобільних доріг (метод терморегенерації асфальтобетонного покриття) та ін.;

г) у *ринковій діяльності*: маркетингові технології (зокрема, організація власних точок збуту виробленої продукції, участь у ярмаркових заходах, виставках), технології цифрового маркетингу.

Реалізація моделі сталого розвитку підприємств АПК потребує комплексного підходу до обґрунтування послідовності та визначення джерел фінансування проектів, що впливають на формування інноваційно-інвестиційного потенціалу окремого підприємства.

У якості технології, яка дозволить обґрунтувати послідовність реалізації проектів, на наш погляд, необхідно використовувати технологію комплексного «різноспрямованого аудиту», яка у якості окремих напрямів буде включати технологічний та фінансовий аудит. Слід відмітити, що завдання технологічного аудиту у цьому випадку суттєво розширяться, тобто він урахуватиме окремо напрями аграрного аудиту, технічного та енергетичного аудиту. Саме комплексна діагностика діяльності підприємства, яка дозволить пов'язати особливості технологічних рішень з фінансовою ефективністю отриманих результатів, визначити, як формуються рішення для кожного етапу виробництва за умов урахування специфіки бізнесу, стане основою економічного управління підприємством. Її висновки повинні ураховуватися під час визначення послідовності реалізації інноваційних та інвестиційних проектів підприємства.

Розглядаючи питання фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності окремого підприємства, слід підкреслити необхідність: подальшого удосконалення державної інвестиційної політики, розробки механізмів підтримки інвестиційної діяльності аграрних підприємств, поліпшення умов залучення іноземних інвестицій, посилення значення механізму середньострокового та довгострокового кредитування аграрних підприємств, посилення захисту прав інвестора та впровадження пільг для інвесторів, що взаємодіють з підприємствами, які знаходяться у відсталих районах. Особливу увагу слід приділити механізму впровадження та поширення пайового лізингу, що сприятиме створенню «пулу інвесторів» в окремому регіоні.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестиційна привабливість аграрного сектору України

не викликає сумнівів. За останні роки аграрні підприємства зробили значний крок у своєму розвитку. Сьогодні сільськогосподарські підприємства відчувають нестачу власних коштів для фінансування програми розвитку. Але найбільш важливим для сталого економічного розвитку окремих аграрних підприємств є узгоджене формування інноваційної та інвестиційної складових їх економічного потенціалу. Достатній рівень потенціалу дозволить реалізувати цільову програму економічного розвитку окремого аграрного підприємства за умов обґрунтованого визначення послідовності реалізації інвестиційних проектів, розроблених з урахуванням особливостей діяльності підприємств та умов їх функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Індекс сільськогосподарської продукції у 2016 році (попередні дані). Експрес-випуск [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Кравченко В. Итоги-2016: 5 знаковых событий в АПК / В. Кравченко, М. Мордовцев // FORBES – Україна, 28.12.2016 – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/business/1426233-itogi-2016-5-znakovyh-sobytij-v-apk>
3. Капітальні інвестиції в Україні у 2010–2015 роках. [Стат. зб.] / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Капітальні інвестиції у січні – грудні 2016 року. Експрес-випуск [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2012. – 218 с.
6. Шаповал Е. Инвестиции в АПК: Что ждет Украину в 2016-м (Часть I) / Е. Шаповал // habs [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hubs.ua/economy/investitsii-v-apk-cto-zhdet-ukrainu-v-2016-m-chast-i-63071.html>
7. Есин И. Grain Ukraine 2016: подробности «зернового Давоса». Ч. 2 / И. Есин // Latifundist.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://latifundist.com/blog/read/1537-grain-ukraine-2016-podrobnosti-zernovogo-davosa-ch2>
8. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
9. Сільське господарство України у 2015 році. [Стат. зб.] / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.